

УДК 343.23

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.45>**А. М. Бабенко**

доктор юридичних наук, професор,
директор Інституту права та безпеки
Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-9498-2484

В. М. Павліченко

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри правового забезпечення
та адміністрування транспортної діяльності
Українського державного університету залізничного транспорту
ORCID ID: 0000-0002-6740-3387

ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА

У статті розглядаються питання особливостей причин та умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері безпеки виробництва. З'ясовується зміст понять «безпека виробництва» та «охорона праці» в національній нормативно-правовій базі. Розглянуто проблеми теорії та практики, що стосуються виявлення причин та умов порушень правил безпеки виробництва, що є одним із ключових завдань правозастосування, що забезпечує ефективність діяльності щодо попередження вчинення кримінально караних діянь.

Автором визначено причини та виокремлено специфічні умови вчинення кримінальних правопорушень у сфері безпеки виробництва. Пропонується причини та умови вчинення кримінальних правопорушень у сфері безпеки виробництва та охорони праці класифікувати на правові, організаційні, економічні, інформаційні та віктимологічні. Розкривається також суть та зміст таких причин та умов.

Висловлюється висновок про те, що причини та умови вчинення кримінальних правопорушень у сфері охорони праці та безпеки виробництва – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, що знижують стан захищеності учасників цього виду діяльності від наслідків, пов'язаних із виникненням небезпечної виробничої ситуації, особою злочинця, соціально-правовими та організаційно-технічними недоліками на виробництві. Знання причин та умов, що сприяють вчиненню кримінально протиправних посягань, пов'язаних із порушенням правил безпеки виробництва, дає змогу розробляти заходи щодо їх запобігання.

Обґрунтовується, що найчастіше причинами порушення правил безпеки виробництва та охорони праці є недбалість осіб, які організують виробничий процес, та економія роботодавцями коштів на створення необхідних умов праці, формальне ставлення до нормативних вимог та техніки безпеки. Усе це може призвести до виробничого травматизму з відповідними наслідками для життя та здоров'я потерпілих осіб.

Ключові слова: охорона праці, безпека виробництва, кримінальні правопорушення у сфері безпеки виробництва, виробничий травматизм, причини та умови, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері безпеки виробництва.

Постановка проблеми. Правова система будь-якої держави відображає закономірності розвитку суспільних відносин, її історичні та культурні особливості.

Усе це повною мірою стосується і правового регулювання у сфері забезпечення безпеки виробництва та охорони здоров'я працівників. Одним з елементів механізму забезпечення безпеки праці є встановлення кримінальної відповідальності за

порушення законодавства про охорону праці, безпеки виробництва, а для удосконалення такого механізму та підвищення ефективності кримінально-правових заборон важливим є вивчення причин та умов, які детермінують кримінальні правопорушення у сфері безпеки виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням окремих кримінально-правових та кримінологічних аспектів посягань у сфері безпеки виробництва та охорони праці займалися О.О. Бахуринська, В.І. Борисов, О.М. Готін, І.П. Лановенко, С.Я. Лихова, В.І. Павликівський, О.О. Пашенко, В.В. Топчій та інші. Однак на сучасному етапі становлення української державності питання детермінації кримінальних правопорушень у сфері охорони праці та безпеки виробництва є маловивченими, що додатково пояснює актуальність розробки вказаної теми.

Метою статті. Є визначення особливостей детермінації кримінальних правопорушень у сфері охорони праці та безпеки виробництва.

Виклад основних результатів дослідження. Ефективне використання праці та її безпечні умови є необхідною умовою та конституційним правом людини. Так, Конституція України гарантує всім і кожному належні, безпечні та здорові умови праці, збереження життя, здоров'я та працездатності людини в процесі її трудової діяльності (ст. 43) [1].

Система організації та забезпечення безпечних та належних умов праці і безпеки виробництва будується на відповідній нормативно-правовій базі, законних та підзаконних нормативно-правових актах різних галузей права та технічних норм. Де, серед іншого, кримінальне право є «крайньою» мірою, яка вступає в дію тоді, коли інші законодавчі приписи не були ефективними та дієвими, що призвело до порушення встановлених правил та завдання суспільно небезпечної шкоди (створено загрозу такої) охоронюваним правам та інтересам.

Відповідно Розділу Х Особливої частини Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва» присвячено кримінальній відповідальності за порушення вимог зако-

нодавства у сфері безпеки виробництва та правовому забезпеченню охорони праці: ст. 271 «Порушення вимог законодавства про охорону праці», ст. 272 «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою», ст. 273 «Порушення правил безпеки на вибухо-небезпечних підприємствах або у вибухо-небезпечних цехах», ст. 274 «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки» та ст. 275 «Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд».

Першочергово необхідно визначитися зі змістом явища «безпека виробництва». Так, з точки зору В.І. Борисова, безпека виробництва представляє собою «такий технічний стан, за якого усувається або мінімізується можливість уражаючого впливу на людей, майно і довкілля небезпечних та шкідливих виробничих чинників» [2, с. 289]. Варто відмітити що при характеристиці поняття безпеки виробництва доцільно враховувати положення Державного стандарту України 2293:2014 «Охорона праці. Терміни та визначення», у якому використано терміни «небезпечний виробничий чинник» (п. 4.14) та шкідливий виробничий чинник (п. 4.15) [3].

Згідно ст. 13 Закону України «Про охорону праці» «роботодавець зобов'язаний створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці» [4].

КЗпП України закріплює право на здорові та безпечні умови праці (ст. 2) [5], ст. 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я [6] встановлює право на охорону здоров'я, що передбачає серед інших право на безпечні й здорові умови праці. У вузькому значенні термін «охорона праці» традиційно застосовується для позначення системи заходів щодо забезпечення для працівників здорових та безпечних умов праці на виробництві [7, 481-482].

Згідно із п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 12.06.2009 року «Про практику застосування судами Укра-

їни законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» потерпілими від кримінальних правопорушень, склади яких передбачені в диспозиціях ст.ст. 271-275 КК України можуть бути тільки особи, які мають постійний чи тимчасовий зв'язок з певним підприємством, установою, організацією чи з виробничою діяльністю громадянина-суб'єкта підприємницької діяльності (безпосередньо працюють, прибули у відрядження, на практику, стажування або діяльність яких пов'язана з цим виробництвом тощо) [8]. Із зазначеного випливає, що трудові права порушуються внаслідок подібних діянь в частині забезпечення належних, безпечних умов праці, безпеки виробництва та охорони праці.

Отже, охорона праці може бути представлена як система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів і засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності людини в трудовому процесі.

Вважаємо, що встановлення причин та умов, які сприяють учиненню кримінально каранних посягань у сфері безпеки виробництва та охорони праці забезпечує ефективне розслідування таких діянь, а також попередження та запобігання таким протиправним проявам у майбутньому.

Під умовою конкретного кримінального правопорушення слід розуміти ті об'єктивні обставини, які сприяють вчиненню кримінального правопорушення й досягненню злочинної мети [9, с. 119;12;13;14]. Водночас, умовами, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, є прорахунки в організаційно-управлінській сфері, які допомагають особам з сформованою антисоціальною мотивацією реалізувати свої злочинні наміри [10, с. 149;12;13;14].

Розглянемо причини та умови, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері безпеки виробництва та охорони праці.

У науковій літературі відмічається, що «за різними оцінками» майже дві третини кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 271-275 КК України, приховують від реєстрації, а винні в них службові особи здебільшого уникають відповід-

ного реагування з боку держави в особі правоохоронних органів та застосування належних заходів кримінально-правового реагування. Відмічається, що вже на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення у сфері безпеки виробництва виникають значні ускладнення під час збирання доказової бази, що пов'язано з відсутністю у слідчих відповідного професійного досвіду, незнанням положень регулятивного законодавства з питань охорони праці та безпеки виробництва, недосконалість окремих положень методики розслідування тощо» [11, с. 350].

Основними причинами порушення правил охорони праці є недбалість осіб, які організують виробничий процес, та економія роботодавцями коштів на створення необхідних умов праці. Усе це в кінцевому результаті і в сукупності може призвести до виробничого травматизму. Виробничий травматизм – один із показників, який характеризує організацію виробничих процесів у суспільстві.

Технічні причини настання виробничого травматизму можуть містити такі фактори: конструктивні недоліки, наприклад, недосконалість машин, механізмів, устаткування; експлуатація несправних механізмів, машин, агрегатів; недосконалість засобів індивідуального захисту; незадовільний технічний стан будівель. Ця класифікація дає змогу чітко розподіляти за основними групами випадки травматизму на виробництві. В основі такої кваліфікації лежить принцип причинності, який полягає в дослідженні першопричини настання травми, а не наслідків, як це було видно з наведених вище кваліфікацій. Отже, при визначенні причини настання виробничої травми працівники правоохоронних органів повинні виходити не з наслідку, а зі встановлення причинного зв'язку.

Іншими основними причинами настання травм на виробництві виступають організаційні причини. Настання виробничого травматизму відбувається з вини осіб, до обов'язків яких входило здійснення заходів щодо забезпечення та дотримання правил охорони праці.

Слід виокремити низку чинників, що впливають на організаційні причини

настання травм на виробництві. До них можна віднести незадовільну організацію виробництва робіт; порушення технологічного процесу; недосконалість технологічного процесу; недоліки в навчанні безпечним умовам праці; незастосування засобів індивідуального та колективного захисту; порушення трудової та виробничої дисципліни; незадовільне утримання та недоліки в організації робочих місць.

Видається, що значна кількість випадків настання виробничого травматизму відбувається з організаційних причин. У більшості випадків виробничий травматизм настає внаслідок поєднання організаційних і технічних причин. Травматизм на виробництві спричиняється низкою причин, тому при розслідуванні нещасних випадків на виробництві необхідно слідчим органам всебічно і повно досліджувати всі обставини справи, використовуючи пропоновану кваліфікацію технічних та організаційних причин настання виробничого травматизму.

Важливу роль у наявності виробничого травматизму відіграє і поведінка самих працівників, а скоріше за все неправомірна поведінка найманих працівників. У багатьох випадках настання виробничого травматизму, як показує аналіз відомчих матеріалів, наслідками якого є заподіяння тілесних ушкоджень, а інколи й смерті, настає з вини самих працівників. Подібні порушення з боку працівників зумовлені низкою обставин. Такими можуть виступати: відсутність належного контролю з боку адміністрації, низька трудова і виробнича дисципліна самих працівників, пияцтво та інші причини.

Порушення правил безпеки виробництва виступає підставою встановлення причинного зв'язку між діянням і наслідками, які віддалені в часі та зумовлені привхідними факторами, а також встановлення вини, оскільки суб'єкт був зобов'язаний передбачити наслідки. Встановлення причинного зв'язку залежить від того, врегульована нормативно чи ні конкретна діяльність. Порушення правових обов'язків, викладених у правилах, виступає причиною тих наслідків, для попередження яких встановлено норму, навіть у тих випадках, коли безпосередньою причиною настання

наслідків слугували привхідні чинники, на підставі чого випадковий причинний зв'язок набуває характеру необхідного. Головне в порушенні спеціальних правил – не одноразова дія, а врегульована нормативним актом програма поведінки (що пройшла через свідомість унаслідок неодноразового повторення). Відхилення від її виконання тягне за собою наслідки, запобігання яким закладено в програму, і тому шкоду завжди заподіюють з вини.

Загалом умови вчинення кримінальних правопорушень у сфері безпеки виробництва та охорони праці пропонуємо класифікувати як правові, організаційні, економічні, інформаційні та віктимологічні. Розглянемо їх.

Правові умови вчинення кримінальних правопорушень у сфері безпеки виробництва створюються трьома групами обставин:

- недотриманням норм у сфері охорони праці працівниками підприємств;
- низьким рівнем правового виховання працівників та нігілізмом роботодавців;
- недостатньою ефективністю правозастосовчої діяльності з боку органів нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства.

Організаційні умови, що сприяють вчиненню розглянутих кримінальних правопорушень є:

- відсутність або формальність атестації робочих місць, сертифікації виробничих об'єктів на відповідність вимогам з охорони праці;
- відсутність механізмів обов'язкового періодичного розгляду питань щодо припинення (призупинення) експлуатації цеху, дільниці, виробничого устаткування, зміни технологій;
- формальність ознайомлення працівників з умовами праці на робочих місцях та перевірки знань техніки безпеки і охорони праці;
- неналежний рівень забезпечення працівників засобами індивідуального захисту;
- недбалість у заповненні необхідної документації у сфері охорони праці та техніки безпеки;
- відсутність реального процесу стажування, випробування, атестації, підвищення кваліфікації;

– відсутність сприятливого мікроклімату в колективі, стимулів та мотивації у роботі, а так само системи справедливих дисциплінарних та інших стягнень;

– недосконала кадрова політика та політика управління персоналу на підприємствах;

– формальне проходження або повна відсутність практики у молодих фахівців.

Серед економічних умов необхідно виокремити: досить нестабільне економічне становище багатьох суб'єктів господарювання, особливо в умовах дії особливого стану в країні, яке не дає змоги забезпечити комплексне розв'язання питань їхнього соціального розвитку та належну реалізацію вимог і положень КЗпП, включно із забезпеченням конституційних прав працівників на працю в умовах, які відповідають вимогам безпеки та гігієни; високий ступінь зношеності основних виробничих фондів, слабка інвестиційна активність організацій базових галузей економіки тощо.

Інформаційні умови пов'язані з освітнім процесом, підготовкою спеціалістів у сфері охорони праці і їх рівнем компетентності, що дає змогу визначити професійно-особистісні якості, які потрібні для успішної професійної діяльності, поширенням відповідної інформації серед трудового колективу, взаємодією із засобами масової інформації, комплексним розглядом ситуації охорони праці з використанням нормативно-правової бази не на формальному рівні, а в дійсному практичному полі.

Віктимологічні аспекти вчинення кримінальних правопорушень у сфері охорони праці та безпеки виробництва дістають своє вираження в підвищеній імовірності осіб певних соціальних груп (виокремлених залежно від статі, віку, національності, громадянства та інших ознак) опинитися жертвою виробничого травматизму, професійного захворювання або дискримінації. Дослідження на віктимологічному рівні причин розглянутих кримінальних правопорушень та умов, що їм сприяють, розробка на цій основі дієвих заходів попередження та запобігання, в тому числі профілактики, безпосередньо пов'язані з пізнанням особливостей структури особистості потерпілого з метою об'єктивного

розкриття мотивів поведінки потерпілого та виявлення найтипівіших форм його взаємин із правопорушником.

Висновки. Отже, причини та умови вчинення кримінальних правопорушень у сфері охорони праці та безпеки виробництва – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, що знижують стан захищеності учасників цього виду діяльності від наслідків, пов'язаних із виникненням небезпечної виробничої ситуації, особою злочинця, соціально-правовими та організаційно-технічними недоліками на виробництві. Знання причин та умов, що сприяють вчиненню кримінально протиправних посягань, пов'язаних із порушенням правил безпеки виробництва, дає змогу розробляти заходи щодо їх запобігання. Окрім того, Таким чином, найчастіше причинами порушення правил безпеки виробництва та охорони праці є недбалість осіб, які організують виробничий процес, та економія роботодавцями коштів на створення необхідних умов праці, формальне ставлення до нормативних вимог та техніки безпеки. Усе це може призвести до виробничого травматизму з відповідними наслідками для життя та здоров'я потерпілих осіб.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. Борисов В.І. Злочини проти безпеки виробництва. Велика українська юридична енциклопедія у 20 т. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. 1064 с. С. 289-291.
3. Охорона праці. Терміни та визначення. ДСТУ 2293:2014. Охорона праці. Науково-виробничий журнал. 2015. № 10.
4. Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 року № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>
5. Кодекс законів про працю : Закон № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375.
6. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від

- 19 листопада 1992 року № 2801-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
7. Болотіна Н.Б. Трудове право України : підручник. 4-те вид. Київ: Вікар, 2006. 725 с.
8. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 12.06.2009 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text>
9. Даньшин І.М. Кримінологія. Особлива частина : підручник. Харків: Право. 1999. 232 с.
10. Кириченко О. Умови, о сприяють вчиненню злочинів проти громадської безпеки. Національний юридичний журнал: теорія і практика. Жовтень, 2014. С. 148-153.
11. Таран О.В., Чернявський С.С. Проблеми методики розслідування злочинів проти безпеки виробництва. Наукові записки НУ ОЮА. 2017. С. 349-352.
12. Бабенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.
13. Бабенко А. М. Територіально-просторовий аналіз злочинності у населених пунктах Одеської області. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 2(9). URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/11_Babenko.pdf
14. Бабенко А.М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 1. 2021. С. 14-22.

Babenko A. M., Pavlichenko V. M. Peculiarities of determination of criminal offenses in labor protection and industrial safety

The article deals with the specifics of the causes and conditions that contribute to the commission of criminal offenses in the field of industrial safety. The author clarifies the content of the concepts of «production safety» and «labor protection» in the national legal framework. The author examines the problems of theory and practice relating to the identification of causes and conditions of violations of production safety rules, which is one of the key tasks of law enforcement ensuring the effectiveness of activities aimed at preventing criminal offenses.

The author identifies the causes and specific conditions of criminal offenses in the field of production safety. The author suggests that the causes and conditions of criminal offenses in the field of production safety and labor protection should be classified into legal, organizational, economic, informational and victimization ones. The author also reveals the essence and content of such causes and conditions.

The author comes to the conclusion that the causes and conditions of criminal offenses in the field of production safety are a combination of objective and subjective factors which reduce the protection of participants to this type of activity from the consequences associated with the occurrence of a dangerous production situation, the personality of the offender, and socio-legal, organizational and technical shortcomings in production. Knowledge of the causes and conditions which facilitate the commission of criminal offenses related to violation of occupational safety rules makes it possible to develop measures to prevent them.

It is substantiated that the most frequent causes of violations of the rules of production safety and labor protection are the negligence of the persons who organize the production process, and employers' saving of funds to create the necessary working conditions, formal attitude to regulatory requirements and safety techniques. All this can lead to occupational injuries with corresponding consequences for the life and health of the injured persons.

Key words: labor protection, production safety, criminal offenses in the field of production safety, industrial injuries, causes and conditions contributing to the commission of criminal offenses in the field of production safety.